

Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században.* Budapest, 1937. 312 l. Grill Károly könyvkiadó vállalata kiadása.

Ezt a könyvet sok szenvedélyes, sőt kínéletlen hangú támadás érte. Bíráói elsősorban az elfogultság vádjával illették: sok érdemes írónak a novét is alig, vagy egyáltalában nem említi, a megemlítettek között viszont számos kétes értékű is akad. Aztán a szerzőt rokonszenve az irodalom baloldala felé vonja, itt bőségesen osztogatja a pálmát, a jobboldalnak pedig immel-ámmal, szükecskén méri. Ezek a vádak határozottan helytállóak, de ha csak ebből a szempontból bírálnánk a könyvet, éppen a kifogásolt hibába esnénk. A szerző különben sem fél az elfogultság vádjától. Könyve külső borítéklapján írt soraiban Gyulai Pálra hivatkozik: „a kritikuskak legyen meggyőződése és álljon helyt érte“. Nos hát, szerzőnk határozott állásponttal és meggyőződéssel rendelkezik, nincs is szándékában elfogulatlanul tárgyalni irodalmunknak azt a korszakát, melynek harcaiban ő maga is derekasan kitett magáért.

A szerző a bíráló könnyedebb tollával olyan művet írt, mely az irodalomtörténész alapos elmélyedését, tárgyilagosságra való törekvését, de elsősorban szigorú módszerét kívánta volna meg. Mert más a bíráló, és más az irodalomtörténész álláspontja. A bíráló úgyszólván önmagában szemléli a művet, igyekszik meghatározni belső értékét, súlyát, színvonalát, s ebben a művelletben csupán saját ízlése és meggyőződése vezet. Az irodalomtörténész a fejlődés folyamába állítja bele a művet, megfigyelve fogadtatását, hatását, az előzményekkel való kapcsolatát, szellemi gyökereit, további sorsát stb. Ő is értékkel, de nála nem ezen van a hangsúly, hiszen az ő egyéni értékelései édeskeveset változtatnak a már megtörtént tényeken: ő elsősorban történetet ír.

Ilyen igazi értelemben vett irodalomtörténetet a kötetnek talán csak az első fele nyújt. Ebben a szerző a fejlődés menetét követve ismerteti az Aranytól Adyig vezető utat. Legtöbbnyire írói arcképeket fest: Arany, Gyulai, Jókai stb. érdekes jellemzését adja. A 90 es évek meddő korszaka után meggyőzően fejtegeti azokat az okokat, melyek végül is az irodalom kettéválásához vezettek. Itt következnek a könyv legérdekesebb fejezete: *A Nyugat indulása*, mely 50 lapon keresztül színesen vázolja a korszakalkotó folyóirat külső történetét. E fejezettel búcsút veszünk a történetírótól: a könyv második felét „éremszerű arcképek“ töltik ki. A visszatekintésben a szerző maga is „mozaik-képnek“ nevezi művét. Akár betűrendbe lehetne szedni az egyes írókról szóló cikkeket, annyira nem köti össze lényegesebb szempont.

Sok-sok megjegyzést lehetne fűzni a könyv egyes fejezeteihez, perbe szállni nem egy állításával, lehetne vitatkozni, cáfolni, ellentmondani. Mindehhez azonban nincs elég terünk. Mégis valamit feltétlenül meg kell jegyezni: a könyv minden sorára rányomja bélyegét az író magát leplezni nem akaró, őszintén megvallott baloldalisága. Ez főleg abban nyilvánul meg, hogy a

jobboldal íróiról írt fejtegetései elég szigorú hangúak (szerencsére sohasem csapnak át nyílt ellenszenvbe), viszont a Nyugat íróiról szóló részekben valami csendes lelkesedés ömlik el. Itt sűrűn megcsendülnek a magasztalás hangjai. A legnagyobb elismerés hangján Babits Mihályról szól: őt tartja az élő irodalom legnagyobb értékének. Valahogy úgy van vele, mint Gyulai Pál Arany Jánossal: tökéletesnek, befejezettnek véli, alapnak, melyre értékítéleteit építheti. Következésképpen nincs ellene semmi kifogása. Babits az igazi lírikus: „költőnek lenni nála nem időközönként fellépő hangulat, hanem állandó lelki-állapot és életforma“. Azokkal szemben, akik papirosszagúnak, mesterkéltnak érzik Babits költészetét, megállapítja, hogy „kevés költő lát meg annyit a világból, kevés költő dolgozik olyan nagy anyaggal... kevés költő él olyan intenzív életet, mint ő“. A magyar nyelvnek és versnek tökéletes mestere. Regényeiről is a legmélyebb elismeréssel beszél. Az *európai irodalom története* című munkáját kétszer is szóba hozza. (226., 273. l.) Ebben Babits „a magyar irodalom legkitűnőbb irodalomelemző könyveinek egyikét alkotta meg... Előadásának fénye a roppant tudásanyagot művészi alkotássá nemesíti.“ Úgy érezzük, hogy Schöpflin itt nélkülözi legerősebben a történeti távlatot, mely mégis csak szükséges minden érdektől elvonatkoztatott ítéletek kimondásához. Mert ez a jellemzés túlságosan egyhangúra sikerült, nem ártott volna itt ott egy pár gáncsot is elszórni mutatóba.

Egy másik hasonlóan feldűcsért író: Kafka Margit. A magasztaló kifejezések róla szólván egymást érik. „Mint társadalomrajz a *Színék és évek* mindenestre a legnagyobb szabású magyar regények közé tartozik.“ Kafka az első igazi író nő nálunk, sőt „nincs ilyen asszonyias írő több, talán az egész világon“ — fejezi be szerzőnk a róla szóló hosszú cikket.

A szerző harmadik megcsodált alakja: Osvát Ernő, a „szerkesztő-génie“. Alig írt valamit, mégis ő volt „a legkiválóbb magyar kritikus a megújult irodalmunkban“. Csalhatatlan bírátaikat csupán előszóval közölte az érdekeltekkel, óriási kárára az irodalmi utókornak. Kiváló jellem lehetett: hajthatatlanságát Gyulaiéhoz hasonlítja a szerző: „karaktere a Gyulai típusából való ember“. Persze a művésznek jóval nagyobb szabadságot adott, mint Gyulai, sőt „szerinte az írónak minden szabad, amit jól meg tud csinálni“ Igen érdekes mondás ez a Nyugat szerkesztőjének szájából, jellemző az egész mozgalomra, mely az irodalom öncélúságát tette felfogásának tengelyévé.

A Nyugatot és a vele megindult új irodalmat szokás azzal vádolni, hogy idegen lelkiséget hozott, a magyar hagyományokkal alig törődött, a nemzeti mult nem érdekelte, azonkívül erkölcsi felfogása laza volt. Schöpflin ezzel szemben arra mutat rá, hogy mindez babona és tévhit, mely a régi polemiák során tapadt a Nyugatra: ezeket letisztogatni elsőrendű feladatának tekintette. A nyugatosok az irodalom önállóságáért küzdöttek, a konzervatívok tehát kényelmesen rájuk süthették a „nem nemzeti“ jelzőt. Bizonyos, hogy megvolt bennük az ellenszenv a „nacionalizmus türelmetlensége és frazeológiája“ iránt, de ez nem a nemzeti hagyományoktól való elszakadást jelentette. Csupán másképp látták a magyarság sorsát, mint ahogy az a századeleji hazafias szavalmányok olcsó görögtüzeiben tündökölt. Ma már nem fér kétség ahhoz — tehetjük hozzá —, hogy a Nyugat nagyjai, különösen azok, aki-

ket nem Budapest adott: Ady, Babits, Kosztolányi, Móricz stb. erős fajszertetettel, a hagyományokhoz való szerelmes ragaszkodással szolgálták a magyar irodalom ügyét, és mindenben méltó utódai Kazinczynak, Kölcseynek, Széchenyinek és a többi, fajtáját elkeseredetten is szerető nagy elődek. Csakhogy a Nyugat társasága nem volt teljesen egynemű, voltak ott bizony jócskán, akik kevesebb eszménységgel sűrögtek a magyar irodalom körül, akiknek munkája irodalom lehetett ugyan, de nem volt magyar irodalom. Legfeljebb az az érdemük, hogy magyarul írtak. Akárhogy forgatjuk a dolgot: az igazi író nem vonatkozhat el hazája, nemzete, faja dolgaitól anélkül, hogy értékét, jelentőségét, esetleg színvonalát is erősen ne csökkentené. A növény sem eresztheti gyökereit máshová, csak az édes anyaföldbe.

Schöpfung ezt a szempontot figyelmen kívül hagyja értékeléseiben, ennek érvényesítését még a legöregebb konzervatívok sem kívánhatják a Nyugat kritikásától. Mindazáltal bármilyen pártállású olvasó számára is érdekes olvasmány lesz ez a könyv, mert szerzője élmények alapján, frissen írta meg. Nem éri be az általánosság kódében mozgó, szokványos jellemzésekkel, hanem mindenütt a lényegre törve az író sajátos vonásait igyekszik elének vetíteni. Biztos kézzel rajzolja meg ezeket az írói arcképeket, s ha tere engedi, egy-egy művet is finoman elemez. Ha nem is erénye a tömörség és mondanivalójának szorosabb megszerkesztése, sehol sem válik terjengőssé vagy pongyolává. Habozás nélkül kimondhatjuk: könyve kritikai irodalmunk legjobb termékei közé sorolható.

Mégis szóvá kell tennünk valamit könyvével kapcsolatban. Szerzőnk igen szereti az idegen szavakat; lépten-nyomon, minden szükség nélkül él velük. Tudjuk, hogy a Nyugat köre lenézi azokat, akik a nyelvtisztaság és a nyelvhelyesség kérdéseit szóba merik hozni. Mégis határozottan tiltakoznunk kell az idegen szavak izléstelen és idejét múlta divatja ellen. A szerzőnek nincs is szüksége arra, hogy könyvének tudományos és komoly jelleget általuk kölcsönözzön. Be kell látnia, a könyvében elszórt ezernyi, legtöbb esetben furcsa hatású (sok olvasó előtt ráadásul érthetetlen) idegen szó csak rontja munkája tisztaságát és magyarságát. Kedvenc szava: *attitude*. (Ez egyébként Babitsnak is kedvelt szava: „A költészet végeredményben *attitude*“ — idézi tőle Schöpfung.) Egyik jellemzésben ezt olvassuk: „Urbánus lélek volt; disztíngvált.“ (70. l.) Ez még hagyján. De illet már nem szabad lett volna leírni: „*Bizánc*-tragédiája paradigmája lehetne a dialektikai drámának.“ (85. l.) Ez már nem nyelv, ez zsargon. Illyés Gyuláról ezt írja: „*ressentiment*-t érez a faluval nem törődő városi nép iránt is“. (280. l.) Erről a népből jött költőről szólván igazán stílszerűtlen franciául mondani azt, hogy: titkos gyűlölet. Persze vannak idegen szavak, melyeket kényszerűen kerülgetni éppoly hiba lenne, mint a feleslegeseket nyakra-főre használni.

A könyvben a magyartalanságok sem éppen ritkák. Általában meglátszik, hogy a szerző ahhoz a nemzedékhez tartozik, mely gyerekesnek és iskolásnak tartotta a művészet mesterségi részével való foglalkozást. Pedig minden írónak kell értenie egy kicsit a nyelvész mesterségéhez.

Kár, hogy a könyvben helyesírási hibák is becsúsztak.

Bence István.

Edmond Poupé: *Alexandre Kisfaludy à Draguignan. Thermidor-Fructidor an IV (Juillet—Septembre 1796), Draguignan, 1937.*

Egy különös véletlen, a budapesti rádióállomás egy francia nyelvű és Kisfaludy Sándor franciaországi hadifogságáról szóló előadása keltette föl Poupé draguignani könyv- és levéltáros figyelmét a magyar költő iránt. Ennek az előadásnak hatása alatt kutatásokat végzett a draguignani levéltárban, a párizsi magyar követség révén megszerezte Kisfaludy életrajzi adatait, valamint Naplója és Autobiographiai Jegyzetei némely részleteinek francia fordítását, sőt pár évvel ezelőtt el is látogatott hazánkba s egyéb magyar városokon kívül fölkereste Sümegyet, ahol a költő egykori lakóháza többé-kevésbé változatlan állapotban ma is látható, ahol a temetőben hamvai pihennek, s ahol a Darnay-múzeum a Kisfaludy-emlékek tekintélyes gyűjteményét őrzi.

Poupé a *Revue des Etudes hongroises* 1933-i évfolyamában megjelent dolgozatában (Alexandre Kisfaludy à Draguignan) s Budapesten, Pécsen és Győrött tartott előadásaiban számolt be kutatásainak és tanulmányainak eredményeiről, melyeket most tetemesen kibővítve könyvében is közreadott, s amelyek tisztázzák Kisfaludy provençoi tartózkodásának részleteit. Poupé megtalálta azt a házat, melyben Kisfaludy Draguignanban lakott s vele szemben azt a másikat, melynek francia barátja volt a lakója, a levéltárban ráakadt egy írásra, melyen egyéb hadifogoly-tisztársaikkal Kisfaludy Sándor és Vizekety Zsigmond aláírása látható, és más egyéb, gondosan összegyűjtött adatok alapján munkájában pontosan rekonstruálja azt a környezetet, melyben Kisfaludy két hónapot töltött, s megismerteti velünk mindazokat a személyeket, kikkel ez idő alatt érintkezhetett. A költő Naplójából is, meg Poupé adataiból is nyilvánvaló, hogy Kisfaludy hadifogsága aránylag könnyen volt elviselhető s hogy a délfrancia városka lakosai, habár véres forradalmi idők közepette éltek, sokkal szívesebbek, megértőbbek és emberesebbek voltak, mint aminőknek hét évtizeddel később a világháborúban utódaik mutatkoztak.

Mint hogy Kisfaludy naplója egy részét és önéletrajzát utólag, emlékezetből írta, Poupé a bennük foglalt adatokat nemcsak kiegészíti, hanem helyesbíti is. Az ő adatai alapján most már teljesen világosan áll előtűnk d'Esclapon Karolina alakja is, aki tudvalevőleg Kisfaludy költői fejlődésére bizonyos hatást gyakorolt. Ez nem volt menekült párizsi leány, ahogy Kisfaludy írja róla, hanem Lyonban született 1775-ben egyszerű pogári családból (atyja egykor királyi testőr volt Versailles-ban) és Lyonból került egyik nagybátyjához Draguignanba. Lehetséges, hogy Párizsban nevelkedett, mindenestre az átlagon felülemelkedő, művelt, olvasott nő volt, három évvel fiatalabb, mint Kisfaludy. Igazi preromantikus irodalmi barátság fejlődött ki köztük, melyben nagy szerepet játszott a költészet: együtt olvasták Petrarkát, a XVIII. századi francia költőket, de Voltairet, Rousseaut és Choderlos de Laclost is. Poupé kinyomozta D'Esclapon Karolina további élettörténetét is, melyről Kisfaludy nem szerzett tudomást. Eszerint Karolina Kisfaludy távozása után férjhez ment egy Sibille nevű tengerészkapitányhoz, Saint-Tropez-ban, majd Párizsban lakott, hányt-vetett sors jutott osztályrészül, s fiatalon, 30 éves korában meghalt. Ő is, mint Kisfaludy, valószínűleg élete végéig kegyelettel őrizte ismeretségük emlékét.

A könyv második fele Kisfaludy Naplójának, továbbá Önéletrajzának és Hattudalának hadifogságáról és Karolináról szóló részleteit közli francia fordításban, azonkívül tartalmazza a Kisfaludyra és fogolytársaira vonatkozó hivatalos katonai iratok szövegét. A munka érdekességét fokozzák a szövegközi képek, köztük Draguignan egy régi látképe, Kisfaludy arcképe, draguignani lakóházának képe stb.

Poupének meleg rokonszenvtől sugallt és sok utánjárással összegyűjtött levéltári adatok alapján készült műve tanubizonyosága egyúttal annak, hogy értelmes propagandával és kellő előzékenységgel külföldön mindennél lehet a magyar irodalomnak barátokat szerezni.

Birkás Géza

Halmi Bódog: Fejek. Budapest, 1937. 128 l. A szerző kiadása. Arany János nyomda.

A szerzőnek ez a tizenhetedik könyve. Harmincöt évi írói pályáján szelvényen visszahúzódva dolgozott, bár kritikai munkái egy folyton fejlődő és tapasztalatokban egyre gazdagodó tehetségnek igen érdekes termékei. A szerzőnek veleszületett esztétikai érzékén kívül van néhány értékes jellemvonása, ilyen mindenekelőtt az a nem mindennapi őszinteség, amellyel témáit elemzi. Anélkül, hogy megbántana bárkit, nyíltan megmondja véleményét minden irodalmi jelenségről és minden vizsgálódása elé kerülő íróról. Nyugtalan líraisága sohasem bántó, megállapításai a műértő lélek vallomásai. Emberlátása és írószemlélete tele van eredetiséggel. Most megjelent kötetében huszonnégy íróról számol be, arcképorozata összhangzatosan sorakozik régibb sorozatához és eddig négy kötetben megjelent terjedelmesebb írói jellemrajzaihoz.

B. L.

A. Fr. Gombos: *Catalogus fontium historiae hungaricae.* Tom. I. Budapestini, 1937. X és 811 l.

A magyar történet Árpád-kori forrásainak nagy gondnal és fáradsággal összeállított jegyzéke indul meg ezzel a kötettel. Gombos Albin, a középkori krónikások sajtó alá rendezője itt számbavesz minden nyomtatott közlést, amit a magyar történet első félezer évének kutatója a magyar mult megvilágítására felhasználhat. A forrásokat *abc* rendben regisztrálja, itt a *c*-betűvel fejezi be lajstromát. Már maga ez a számbavétel is nagyjelentőségű, de a tudós kiadó nem elégszik meg ezzel, hanem közli is a nehezen hozzáférhetőket és fontosakat. Így kerül itt végre egy gyűjteményben elénk — hogy csak a legfontosabbakat említsük — a fuldai évkönyvektől kezdve a Bécsi Képes Krónikáig minden fontosabb történeti forrásunk.

Az első elismerés a gyűjtemény teljességéért jár ki; ez a kötet 1844 forrás-címszót tart számon. A második a közlés hűségéért illeti meg. A szövegeket pontosan adja, csak néhol dolgozza át, mint a 818. szám alatt közölt szövegnél (*Benedictus monachus S. Andreae*), ahol a szinte érthetetlen latin-ságú forrást érthető latinságra írja át.

De nem elégszik meg a közléssel, hanem forráskritikai megjegyzésekkel is gazdagítja. Elsősorban a közölt forrás történeti értékét világítja meg. Például az *Annales Polonorum II.*-nél megjegyzi: „Contrahit res non iisnno temporibus gestas nullo temporum ordine servato.“ Az *Auctarium Aquiciense*-nél: „Relata genuina, sed confuse enarrata.“ *Benzo episc. Albensis* szövegénél: „Confuse ac fabulose enarrata.“ *Canonicus Wissegradensis* közlésénél: „Fide

digna, Auctor testis et spectator erat rerum gestarum.“ *Chronicae Polonorum*-nál: „Quae auctor refert, caute sunt accipienda.“ A *Chronicon Andaginensis monasterii* kapcsán: „Solum hoc loco sunt enarrata, neque cum alio fonte comparari possunt.“ — Az ilyes megjegyzések mutatják, hogy itt nem egyszerű gyűjtésről van szó, hanem gondos összevetésen alapuló forráskritikáról. Ez a kritika még a beszövéseket is megjelöli; erre szolgálnak az illetén megjegyzések: „*Compilatio minima ex parte ex ignotis fontibus, maxima ex parte ex notis fontibus* (*Chronicon Ekkehardi Uraugensis, Auctarium Ekkehardi Altahense, Chronica S. Petri Erfordensi moderna, Vita S. Elizabethae auctore Theodorico de Apolda, Vita Ludovici IV. landgravii Thuringiae auct. Bertoldo capellano Ludovici et monacho Reinhardsbrunnensi, Chronica minor auct. Minorita Erphordensi*) assumpta. Pars asterisco signata est e saec. XV. addita.“ (Az *Annales Reinhardsbrunnenses* kapcsán.) A magyar történeti források kritikája szempontjából ezek a megjegyzések a legfontosabbak, és ilyeneket jóformán minden lapjáról idézhetnénk.

Irodalomtörténeti jelentősége is bőven van ennek a kiadványnak. Nem beszélve arról, hogy egy-egy legenda- vagy mondaelem első jelentkezésének időpontját adja meg, mint például amikor a Lehel-monda motívumainak gazdagodását jelzi, s ezzel lényegesen kiegészíti Solymosy adatait, vagy a szentkorona legendájának első változatait közli stb. — egy-egy megjegyzés a magyar történeti irodalom vitás pontjait is érinti. Ezek közül legfontosabb — bár minden megokolás nélküli való közlése inkább mehökkent — Anonymus gestájának közzététele kapcsán ez a kijelentés: „*Gesta non ut auctor ipse composuit nobis extant, sed in exemplari circa annum 1350 penitus retractato, quod ut videtur non est integrum.*“ Ez az Anonymus hitelességének kérdését nagyon közelről érintő megjegyzés merőben szemben áll a ma forgalomban lévő feltevésekkel; nagy kár, hogy minden motiválás nélkül itt szerepel először.

A magyar történeti irodalomnak nagy gazdagodása ez a kötet; használatát az utolsó (V.) kötet tartalommutatója teszi majd lehetővé, de így is a legteljesebb elismerést követeli Gombos Albin körültekintő munkája számára. Hála illeti a Szent István Akadémiát, hogy a Szent István-jubileumi évre ilyen maradandó kötettel gazdagította az Árpád-kor történetírásának termését.

Bb.

A jezsuita iskoladráma. II. kötet. Összegyűjtötte dr. Takács József. Budapest, 1937.

Ez a kötet különösképen második kötete egy műnek, amelynek első kötete majd csak idők folyamán fog megjelenni. Szerkezetét meg sem lehet érteni, ha az ember nem ismeri Joh. Müller 1930-ban megjelent művét: *Das Jesuitendrama in den Ländern deutscher Zunge*. A magyar szerző teljes hűséggel alkalmazkodott ennek a német munkának a beosztásához, és azt adja ebben a kötetben, amit Müller a német drámáról a maga II. kötetében adott. Beosztása teljesen ezé a német munkáé. Korántsem szabad ezt hibáztatni, mert Müller csakugyan a legjobb rendet választotta.

A kötet legnagyobb érdeme, hogy magukból a hiteles kútforrásokból akarja hozni mindazt, amit azok a magyar jezsuiták iskolai előadásairól mon-

danak. Sajnos, csak az Egyetemi Könyvtár Historia Domus-ait kutathatta át, s mivel ott bizony sok háztörténet hiányzik, az anyag itt sem teljes. Kénytelen volt megelégedni a millenáris iskolatörténetekkel, ha egyéb forrás nem állt rendelkezésére. Kár, hogy a magyar jezsuita rend, amelynek kalocsai gimnáziumánál működik a szerző, legalább az olyan fontos helyi háztörténetének megszerzéséhez nem segítette, mint a nagyszombati Historia Domus első kötete, amelyről tudjuk, hogy az egykori Nagyszombatban van.

A kezéhez került háztörténetek regisztrálása pontos. Jegyzeteimben összevettem egy-két adatot, s a legtöbb egyezik az itt közölttel. Meggondolást kelt ugyan, hogy néhol hiányt is találok. Pl. Nagyszombatban 1719-ben előadták „Uraniam victricem“ is; 1722-ben syntaxisták „Cultum iustitiae de amore paterno“; 1724-ben az El. is adott elő drámát; Szakolcán okt. 3-án megismételték a Sedecias; stb. Hogy az eredeti forrás megnézése mennyire fontos, azt bizonyítja pl. hogy a komáromi előadásokból elmaradt 1769-ben az Adolescentulus nobilis mellől a „patrio idiomate“; 1767-ben a Sedecias mellől: „Sub finem anni celebrem Sedeciae tragicodiam P. Schmidt hungarico idiomate in scenam dedit“; 1753-ban a Sigismundus Holló-ról szóló dráma tartalmi jelzése; 1749-ben a rhet. és poes. előadásának címe: Jephte, stb. Mindez arra figyelmeztet, hogy még ez a gondos összeállítás sem tekinthető véglegesnek.

Nagyon helyes, hogy a kötet egybeállítója jelzi, ha a darab maga vagy legalább programja reánkmaradt. De itt is vannak hiányok. Csak egy-kettőre mutatok: a győri Post Nubila Phoebus 1714. évi programja megvan a Nemzeti Múzeumban; u. o. a budai Paulinus-darabé 1721-ből, Gratiata Ingratitudo-é 1724-ből, az 1731-i Innocentia-é Selmecebányáról, az 1752. évi Innocentia Docta Nyitráról, stb.

Még több a hiány a darabok lelőhelyét illetően. Nem tud pl. a Vigjátékról, „melyet Hertzeg Barkóczy Ferentz előtt játszott a Jezsuita szerzeti ifjuság Nagyszombatban 1765-ik esztendőben“; pedig ennek a szerzője ismeretes: Szabó József. Szabó reánkmaradt darabjai közül a többit sem említi, pl. a Florillust, melyet Kolozsvárt játszottak 1766-ban; Adonist, amely ugyanott 1767-ben került színre, stb.

Mind a hiányai ellenére is nagy örömmel köszöntjük a szorgalmas szerzőt és kívánjuk, hogy az ígért függelék teljesen be tudja váltani azt, amit nemes lelkesedéssel maga elé tűzött.

Alszegehly Zsolt.

A francia irodalom hatása. (Földvári Erzsébet Klára: A magyar Béranger-kultusz. Pécs, 1936. — Szalczter Hilda: Ifj. Dumas Sándor a magyar irodalomban és a magyar színpadon. Pécs, 1937. — Lengyel Katalin: Baudelaire magyar kritikusai és fordítói. Budapest, 1937. — Hernádi Lajos: Francia darabok a debreceni színpadon 1880-tól 1935-ig a helyi lapok kritikáinak tükrében. Homok, é. n.)

Földvári Erzsébet Béranger magyar fordítóinak és tisztelőinek sorát állítja össze. A kis tanulmányt csak kritikával lehet használni, mert ilyenfajta elírások vannak benne: „Vachott Sándorné öccse, Vahot Imre“! Az irodalmi hatás megállapításában néha túloz, pl. amikor Tompa költeményét (A madár fiaihoz) is Béranger Les Oiseaux című verséhez kapcsolja. Még nagyobb túlzás Arany költeményét a békekongresszusról ebbe a hatáékörbe vonni. Értékesebb

az a rész, amely a magyar fordításokat veszi sorra. A fordításokat Csató Pál nyitja meg 1829-ben; a függelék a magyar fordítók névsorrendjében regisztrálja a fordításokat. Petőfi Bérangerhez való viszonyáról nem mond újat, de érdekes az a fejezet, amely Béranger magyar kapcsolatairól ad számot. Három magyar ember volt vele szorosabb-tágabb viszonyban: Kertbeny Károly, Jámbor Pál és Szapáry Ferenc.

Szalczzer Hilda értekezésében is az a rész a becse, amely a magyar Dumas-fordításokat állítja össze. Jó gondolat, hogy ezek kapcsán az egykorú magyar kritikát is megszólaltatja. Dumas hatásának megállapítása már nehezebb feladat; itt Toldy Istvánt, Csiky Gergelyt, Tóth Edét és Eötvös Józsefet veszi sorra, de röviden megemlékezik Reviczkyről, Herczegről és Molnár Ferencről is. Dumas magyar ismerősei közül Pázmány Dénesről, Türr Istvánról, Szarvady Frigyesről, Arányi Miksáról, Pekár Gyuláról, Bulyovszky Lilláról, Alvinczy Sándorról, Apraxin Juliáról, Weisz Juliánról és Szomor Déz-őről szól. Végül ismerteti Dumas magyar tárgyú novelláját.

Lengyel Katalin az első ismertetést Baudelaire költészetéről Hegedüs Sándor írásában találja, az 1869-iki Fővárosi Lapokban. Az első magyar Baudelaire-fordítás csak 20 év múlva jelenik meg nálunk, Endrődi Sándor tollából. A dekadens lírikus magyar méltatóit két csoportra osztja: tisztelőre és a konzervatív kritika embereire. A fordításokat három szempont alapján értékeli: a tartalmi hűség, a harmónia-átültetés és formai hűség szempontjából. Végül a Baudelaire-hatást vizsgálja s arra a megállapításra jut, hogy az sokkal kisebb a magyar irodalomban, mint a századeleji kritikusok gondolták. Függelékül az egyes versek sorrendjében összállítja az összes magyar fordításokat.

Hernádi Lajos értekezése harmadrangú feladatot old meg: a vidéki színpadon megjelent francia darabokat állítja egybe. — Ennek, a pesti színházak műsorának számbavétele nélkül, sok jelentősége nincsen. Még kevesebb a jelentősége a vidéki színikritikának. Tájékoztató értéke csak a 29. lapon kezdődő lajstromnak van, ahol a pesti előadás dátumát is közli.

Újat a francia tárgyú értekezések eddigi ismereteinkhez nem igen adnak.

Bb.

Dukony Mária: *Az Alföld a német irodalomban.* Budapest, 1937.

Gondosan számbaveszi az értekezés a magyar Alföld jellegzetességeinek irodalmi megemlézéseit. Abból indul ki, hogy mai Alföldszemléletünk sok tekintetben irodalmi keletű (Petőfi!), de abban, hogy az alföldi embert valami speciálisan magyarnak tekintjük, nem kis része van a külföld Alföld-ismeretéseinek. A rólunk elterjedt fogalmakat a német közvélemény közvetítette nyugatra, s az ő révükön került a köztudatba az Alföldnek, mint legkulturáltanabb, de legjellegzetesebben magyar vidéknek a képe.

Az alföldi pusztát 1687-ben Tscherning írja le először; a főlzabadító háborúk zsoldosai révén terjed el a sok furcsaság híre Alföldünkről. Ezt tolmácsolja a XVIII. század útirajjai is. A XIX. században az irányító szerepet a költői munkák veszik át. Ellrich (1831) a festő szemével, Normann (1833) a szigorú kritikus szemüvegén át nézi az Alföldet, míg O. v. Pirch útleírása (1835) már Lenau hatása nyomán kelt érdeklődést. A romantikus-

kat az exotikum vonza az Alföldre. A „Zerrissenheit“ betegségét gyógyítják vele, maga Lenau is. Vele kapcsolatban Beck Károlyt, Würtembergi Sándort, J. N. Voglt, Stiffert, Fontanet, Bubet, Redert, Vierordtot, Geibelt és Leutholdot veszi szemügyre, külön kiemelve Steinacker magyarabb képeit. A biedermeierrel a népies realizmus kapcsolódik egybe; ekkor a pusztá a romantikus szabadságvágyának is szimbóluma. Ennek a tárgyalásában külön figyelmet érdemel a fiatal Nietzsche versének bemutatása.

A tárgyalás további menete azt mutatja be, milyen képét találta az érkező a magyar falunak, a pusztának, a Tiszának, a magyar parasztnak, a pásztoroknak, az alföldi betyárnak, a cigánynak a német irodalomban.

A dolgozat a német irodalom alapos átkutatásának eredménye, magyar szellemi életünk képének formálódásához is értékes adatokat szed egybe.

Bb.

Értekezések a török-magyar világból. *Benda Kálmán:* A magyar nemzeti hivatástudat története. (XV—XVII. sz.) Budapest, 1936. Szerző. 128. l. *Waczulik Margit:* A török korszak kezdetének nyugati történetirodalma a XVI. században. Budapest, 1937. Szerző. 90. l. *Horváth Magda:* A török veszedelem a német közvéleményben. Budapest, 1937. Minerva-Könyvtár 112. sz. 108. l.)

Szorosan véve egyik tanulmány sincs közelebbi kapcsolatban az irodalom-történettel. De amint forrásaik irodalomtörténetiek, eredményeik sem lehetnek előttünk közömbösek. S vajjon, mikor volt az, hogy irodalom és történelem ne szolgálták volna egymást? Kölsönös vonatkozásaik, különösen a magyar viszonyokat tekintve, mindenkor egyenértékűek. A történelem épp úgy illeti irodalmunkat, mint emez alakítja történelmünket.

Benda tanulmánya azt mutatja be, hogy a magyarság hivatástudatának mik a jellemző jegyei, s ezek hogyan fejlődtek ki. — Az első figyelemreméltó tény az, hogy egyetlen európai népközösségnek sem kellett oly hamar választania és vállalnia küldetést, mint épp a magyarságnak. Hogy a pápák királyainkkal levelezve a XV. századig Magyarország keresztényvédő hivatását nem említik, abból még nem egészen bizonyos, hogy csak királyainknak volt hivatástudatuk. Az a körülmény, hogy már Mátyás király idejében a nemesi rend a maga szemléletét, a hún-szittya azonosság gongolatát, szinte szembe helyezi egy korábbi világnézettel, arra látszik mutatni, hogy volt egy többé-kevésbé egyetemes állásfoglalás a nyugati életforma mellett. A lényeges minden esetre az, hogy a magyarság az európai eszményekért — első sorban a kereszténységért — lelkesedve, a szittya származás tudata s az ehhez kapcsolódó harcok éreńyek gyakorlata nélkül a törököknek nem tudott volna ellentállni. — De az európaiságot így felszívó és védelmező nemzet fölött a magára hagyottság keserősége sohasem mult el. Ez készítette őt arra, hogy küzdelmében az Isten büntetését lássa, de arra is, hogy saját nemzeti létét biztosítsa. S amikor már ezt is veszve érezte, a mult verőfényét keresi és annak sugarait adja át egy magabízóbb kornak...

Waczulik és *Horváth* a magyarságnak ezt a küzdelmét a nyugati irodalom tükrében vizsgálják. Megállapítják, hogy a török veszedelem aránylag hamar foglalkoztatta a Nyugatot, de az alig látott benne többet, mint a keresztes hadjáratok egy fejezetét. A „communis hostis universae orbis Christianae“ pedig talán épp, mert a humanizmus korában jelentkezett, hova-tovább

csak „Türkenliteratur“-t eredményez. Waczulik módszertanilag is igen figyelemreméltó dolgozatában ennek forrásait Brodaries és Jovius műveiben jelöli meg.

Horváth Magda dolgozata a német irodalomnak sok jóindulattal vizsgált idevágó darabjai után színtén kénytelen leszögezni, hogy az üntig hangoztatott szállóige, „Magyarország a kereszténység védőbástyája“, csak befelé hatott, csak a magyarságot heroizálta, s nem vonta be a legendás csodálat fényével a megvetett hún fajzatot.

A szerzők általában fejlett kritikai érzékről tanuskodnak (csak azt nem értjük, hogy Benda miért írta következetesen kis betűvel Zrínyi munkáinak címét, s hogy a Siralmas panaszt miért tulajdonítja még mindig Zrínyinek), fogalmazási készségük pedig sokszor meglepően ügyes. *Clauser Mihály.*

Goekler Imre: Szent István király a magyar irodalomban. Pécs, 1936. 104. l. 8 r.

A közeledő jubileumi esztendő Szent István felé fordítja már most a tudományos világ figyelmét. Az első ilyen Szent Istvánnal foglalkozó dolgozat a múlt év végén jelent meg. Sajnos, anyagában igen hézagos, hangja épp ezért indokolatlanul fölényes. Alig elfogadható bizonyítás után például azt állapítja meg, hogy a Szent István-legenda *minor* változata a későbbi s a *major* az eredeti.¹ A középkor egyházi rendeltetésű műveiben (missale, breviarium stb.) található szövegekről ellenben tudomást sem vesz, holott épp ezek azok a források nemzeti krónikáink és gestáink mellett, amelyek Szent Istvánról maradt hagyomány fenntartói voltak. — Szinte a kétségbeesés hangján írja a középkori irodalom tárgyalásakor ezeket: „A legendák és Intelmek ilyen filológiai kritikája mindinkább problematikussá teszi, és ködbe burkolja első királyunk történeti alakját és egyéniségét“ (12. l.).

Az újabbskori irodalomban végzett kutatásai sem szántanak mélyen, érthetetlen, hogy lehetett *Praynak* Szent István kultusza körüli munkásságát ennyire nem értékelni. — A dolgozat a legújabb irodalmat tárgyalva némi emelkedést mutat, s bőséges kivonatokban számol arról be. —*ry.*

Lischerong Gáspár: Pray György élete és munkái. Budapest, 1937. (Kiadványok Jézus Társasága magyarországi történetéhez. 4.) 152 l. 8-r. Korda ny.

Amint a sorozat szerkesztőjének, P. *Gyenisnek* előszavából megtudjuk, ez a dolgozat 15 évvel ezelőtt készen volt és a Schwartner-jutalommal tüntette ki már akkor a budapesti Egyetem. Hozzátehetjük, méltán! Az értekezés főként mintaszerű alaposágával és higgadságával válik ki. Semmit sem túloz és semmit sem lát jelentéktelennek, ami egy ember életében szerepet játszhat. Végigkíséri Prayt eokszor küzdelmes, de mindig fölfelé ívelő pályáján s közben tájékoztat műveiről, amelyek magukban is becses emlékei irodalmunknak.

A csinos kiállítású dolgozatot gazdag levéltári anyag és Pray műveinek jegyzéke teszi teljessé. — *Clauser Mihály.*

¹ V. ó. *Horváth János:* A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Bp., 1931. 28. l.

Irodalomtörténeti tárgyú értekezések a gimnáziumok 1936—37. évi értesítőiben.

Madácsy László *Mikes Törökországi Leveleinek forrásaihoz.* (Szegedi áll. Klauzál Gábor gimn.). Zolnai Béla művének (II. Rákóczi Ferenc könyvtára) útmutatása alapján Mikes több levelének, illetőleg motívumának a forrását megtalálta a buzgó szerző azon egykorú francia munkákban, melyek Rákóczi könyvtárában voltak. De még ezeken kívül is talált műveket, melyeket Mikes ismerhetett. Mikesre különösen Claude *Fleury* hatott *Histoire ecclésiastique* című munkájával, de egyéb műveivel is. Tőle vette az ókori püspökök és patriarchák egyszerűségét; Szent Ambrus bátorságát, ki a thessalonikai öldöklés miatt Theodosius császárt a templomból kiutasította s vezeklésre szorította; Origenes aszkétaságát; a pápa, a konstantinápolyi és alexandriai patriarchák vetélkedését, a püspököknek a háborúkban való részvételét; Jeruzsálem elpusztítását; II. Mohammed történetét (az Iréne epizód kivételével). *Bayle* szótárából (*Dictionnaire historique et critique*) vette Crispus és Fausta történetét. *Moréri* hasonló szótárából Fülöp spanyol király házasságának történetét. *Flcury* és *Pouget* katekizmus formájú műveiből az egyházi szertartásokról és szokásokról szóló, kérdések és feleletek formájában írt adatait. *Maimbourg*: *Histoire des Croisades* című művéből a keresztes háborúkról szóló megemlékezését. *Ismeretlen szerző* *Histoire des trois ordres militaires...* című könyvéből a templaristák történetének nagy részét (erről ugyanis Mikes, mint mondja, egynehányféle könyvet olvasott). *Brantôme* *La vie des Dames Galantes* c. munkája alapján emlékszik meg Kleopátráról. *Noël Chomel* francia közgazdász *Dictionnaire economique* című művéből (melyre már Zolnai Béla rámutatott) veszi megjegyzéseit a káposztáról, mint drága orvosságról, a selyemhernyó tenyésztéséről, a búzaszaporításról. A *Lettres édifiantes*ből (a jezsuiták által a különböző világ-részekből küldött levelek gyűjteménye) vette a gyapottermelés leírását.

Dr. Biró János: *Faludi Ferenc, a nevelő.* (A szombathelyi áll. Faludi Ferenc-gimn.). A szerző bevezetésül vázolja a jezsuiták érdemeit a XVIII. században a magyar nemzeti megismerés és történeti öntudat kifejlesztése körül. Ilyen érdeme van Faludinak is, kinél a magyar nyelv irodalmilag érvényesül. Bár jórészt fordító, de mint a régiek általában, ő sem tekintette a formailag és tartalmilag hű fordítást céljának, hanem az idegen szerzők gondolatait a magáéivá tette s a magyar életformákhoz alkalmazta. A szerző rendszerbe szedett idézetekben adja elő Faludinak mindazon tanításait, melyeknek az olvasó nagy részben még ma is hasznát veheti, azon időben pedig föltötte szükségesek voltak. Következtetése: Faludi írói munkássága egy rendkívül komoly feladat példaadó betöltése. Az egykorú történelmi osztályokat magasabb társadalmi életre nevelte. Feltárta előttük évszázadok vallási, erkölcsi, társadalmi, udvari bölcsesség hagyományait. A születés nemességét a lélek nemességével igyekezett gazdagítani.

Dr. Boross István: *Kölcsey Parainézise* és forrásai. (A mezőtúri ref. gimn.). A szerző először a Parainézis megírásának okát és célját jelzi. Azután röviden összefoglalja vezéreszméit. Majd forrásaira mutat rá. Ezek: *Cicero* *De officiis* című műve, *Isokrates* beszédei. Tőle vette Kölcsey a formát, a műfajt s néhány gondolatot. Ez utóbbiakat átalakította, szellemi sajátjává tette. Pythagoras arany mondásai. Kisebb jelentőségű hatások: Cornelius Nepos és

Sokrates. A szerző megállapítása szerint Kölcsey egész lényét, élete minden tapasztalását, magános óráinak összes elmélkedését e műbe öntötte, s a Parainézis megismerése elég ahhoz, hogy őt az ember és író eszményképének tartsuk.

Biczó Ferenc: Kosztolányi Dezső. (A magyar impresszionista vers.). (Kaposvári egyesületi leánygimn.). Az értekező célja nem kimerítő széptani méltatás, hanem csupán a Kosztolányi-versek jelentőségének a megállapítása. Módszere az összehasonlítás. Hogy az új, impresszionista versnek és a réginek különbségét éreztesse, összeveti Szabolcska és Kosztolányi egy-egy karácsonyi tárgyú költeményét, Szász Károly és Kosztolányi Poë Hollójának fordítását, végül a régi és új nemzedék verses kötetének címeit. Megállapítja azon tényezőket, melyek az új költészet kialakulására döntőleg hatottak. Ezek szerinte a következők: az impresszionista festészet; Bergson és Freud filozófiája, az az intuício jelentőségének hangoztatásával, ez a tudatalatti énnel felfedezésével; végül a modern technika (fénykép, mozi). Az új irány először Verlaine-nél jelentkezik, kinél a vers elszakad a tartalomtól s a zenéhez közeledik. Kosztolányi a legnagyobb magyar impresszionista költő. Versei a folyton továbbtűnő életnek pillanatait rögzítik meg. Legszebb költeményei sok-sok pillanat, emlékek asszociáció-sorozatai. Kosztolányi szerint a költő olyan ember, kinek a szó fontosabb, mint a tett. Elvező közönsége nem nagy, de válogatott.

Szabó M. Erzsébet: Fiatallányok a magyar regényirodalomban. (Az Angolkisasszonyok kecskeméti róm. kat. leánygimn.). Finom tollú, emelkedett hangon írt népszerű értekezés, melyben a szerző Dugonics Etelekájának, Kármán Fanniájának, Jósika Csáky Gizellájának (Abafi), Kisfaludy Károly Rózsájának (Tihamér), Jókai Ankerschmidt Erzsikéjének (Új földesúr) és Gárdonyi Szent Margitjának (Isten rabjai) alakjait rajzolja meg, legjellemzőbb női vonásaikkal, gyöngéd színekkel, előadását találó idézetekkel téve szemléletessé.

N. S.

Oscar Márffy: Palpiti del cuore magiaro nella sua letteratura. Antológia in versione italiana. Torino, 1937. 348. l.

Márffy Oszkár gimnáziumi igazgató nyolc év óta a magyar nyelv lektora a milánói Università Cattolica. Jelentős munkásságot fejt ki a magyar nyelv és irodalom megismertetésére az egyetemen és azon kívül is. Ebben a kötetben munkásságának értékes tanúságát adja. A magyar irodalomban jelentős, nemzetünk történelmére, kultúrájára, lelkére és életére jellemző munkákat közli olasz fordításban. Különösen gondosan válogatta össze azokat, amelyek az olasz történelemmel és irodalommal kapcsolatban vannak. Közli az írók rövid életrajzát is.

Ének Szent László királyról a kötet első darabja s ettől kezdve a Szent Margit legenda részletein, Janus Pannonius írásain át következnek a legújabb kor íróiig a szemelvények. A prózai részeket nagyobb részben az összeállító maga fordította olaszra, ő látta el szómagyarázatokkal és történelmi jegyzetekkel. De felhasználta — különösen az újabb irodalomnál — a már meglévő fordításokat is. A verseknél is felhasználta Antonio Fonda, Francesco és Gino Sirola, Silvio Gigante, Antonio Widmar, Giuseppe Cassone és mások régebben készült fordításait. Igen nagy azonban azoknak a költeményeknek a száma,

melyeket Márffy Oszkár maga fordított le és a versbefoglalásokra a mai olasz irodalom ismert és kiváló tagjait kérte fel.

Több mint ötven író-t és költőt ismertet ilyen módon a szerző. Mindenkint, akit a magyar irodalomtörténet kapcsán a középfokú oktatásban tárgyalni szoktunk. A kisebbeknek csak egy-két művét veszi fel, a nagyobbaktól 10—20 oldalt, Arany Jánostól 30 oldalt közöl. A sorból nem maradtak ki történelmi nagyjaink: Széchenyi István és Kossuth Lajos sem. Talán csak Pázmány Péter és Apáczai Cseri János hiánya tűnik fel. Az újabbak közül Szabolcska Mihály, Varga Gyula, Kozma Andor, Ady Endre, Harsányi Kálmán, Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Móra Ferenc írásainak fordításait találjuk a gyűjteményben. Mindenütt arra törekedett a szerző, hogy a fordítások tartalmilag és alakilag egyezzenek az eredetiekkel.

Ezzel a gyűjteménnyel és irodalomtörténeti vázlattal nagy szolgálatot tett a szerző a magyar irodalom és kultúra olaszországi ismeretének. A fordítások olvasása az olaszul tudó magyar olvasók számára igen érdekes és tanulmányos. Megmutatják, hogyan lehet visszaadni olasz nyelven a magyar költészet szépségeit. A fordítások sikerültek, meg lehet érezni rajtuk keresztül a magyar nemzet szívverését. A szerzőnek ez is a célja, ezért adta könyvének az egyszerű antológia elnevezés helyett címül: *A magyar sziv dobbanásai irodalmában.*

A kötetet a szerző Berzeviczy Albert emlékének ajánlja. Olasz részről Arturo Farinelli, magyar részről Hankiss János írt hozzá előszót. A könyvet a világhírű Paravia-cég az olasz kiadványoknál szokáson alakban adta ki tizenhat fénynyomatú képpel.

Kiss József.